

TANNARX TUSHUNCHASI, MOHIYATI VA UNING TURLARI

Bo'ronov Bobur Farxodovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Professori v.b., i.f.d (DSc)

Bahodirova Madinabonu Ixtiyor qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

bahodirovamadinabonu4@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada tannarx tushunchasi, uning iqtisodiy mohiyati va asosiy turlari keng ko'lamda tahlil etiladi. Maqolada tannarxning shakllantiruvchi elementlari, uning moddiy, mehnat va boshqa xarajatlar bilan bog'liqligi, shuningdek, to'liq, ishlab chiqarish va texnologik tannarx kabi turlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: tannarx, ishlab chiqarish xarajatlari, to'liq tannarx, o'zgaruvchan xarajatlar, doimiy xarajatlar, texnologik tannarx, xarajatlar tahlili, boshqaruv hisobi, korxonalar iqtisodiyoti, narx shakllanishi.

Аннотация: В данной статье представлен всесторонний анализ понятия себестоимости, её экономической сущности и основных типов. Рассматриваются формирующие элементы себестоимости, её взаимосвязь с материальными, трудовыми и другими затратами, а также такие типы, как полная, производственная и технологическая себестоимость.

Ключевые слова: себестоимость, производственные затраты, полная себестоимость, переменные затраты, постоянные затраты, технологическая себестоимость, анализ себестоимости, управленческий учёт, экономика предприятия, ценообразование.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the concept of cost, its economic essence and main types. The article examines the forming elements of cost, its relationship with material, labor and other costs, as well as such types as full, production and technological cost.

Keywords: cost, production costs, full cost, variable costs, fixed costs, technological cost, cost analysis, management accounting, enterprise economics, price formation.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar o'z faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun barcha moddiy va mehnat resurslarini to'g'ri hisoblashga, ularga sarflanadigan xarajatlarni optimallashtirish va boshqarishga muhtoj. Ushbu jarayonning markazida tannarx kategoriyasi turadi — bu nafaqat hisobot ko'rsatkichi, balki korxonalar strategiyasini belgilovchi asosiy iqtisodiy vosita hamdir.

Tannarx — mahsulot yoki xizmatni yaratish uchun sarflangan barcha xarajatlarning yig'indisi bo'lib, u korxonaning moliyaviy barqarorligini, bozordagi raqobat qobiliyatini va foydaliligini bevosita belgilaydi. Narx siyosatini ishlab chiqish, investitsiya qarorlarini asoslash, byudjetni rejalashtirish — bularning barchasi tannarx hisob-kitoblariga tayanadi.

Bugungi kunda globallashtirish va raqobatning kuchayishi sharoitida tannarxni chuqur bilish va uni boshqara olish har bir korxonalar uchun muhim afzallikka aylanib bormoqda. Biroq amaliyotda ko'pgina korxonalarda tannarxning turlarini farqlash, uni to'g'ri tasniflash va uning elementlarini aniq ajrata bilish masalasida qiyinchiliklar kuzatilmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — tannarx tushunchasini nazariy jihatdan chuqur o'rganish, uning mohiyatini ochib berish va asosiy turlarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari

quyidagilardan iborat: tannarxning iqtisodiy mazmunini aniqlash; uning tarkibiy elementlarini ko'rib chiqish; tannarx turlarini tasniflash va ularning o'zaro farqlarini ko'rsatish; tannarxni to'g'ri hisoblashning amaliy ahamiyatini baholash.

Adabiyotlar sharhi

Tannarx kategoriyasi iqtisod fanida uzoq tarixiy ildizlarga ega. Klassik iqtisodiy nazariyada Adan Smit va David Rikardo ishlab chiqarish xarajatlari va qiymat o'rtasidagi munosabatni tahlil qilgan. Karl Marks esa xarajatlar nazariyasini yanada rivojlantirib, ishlab chiqarish narxi va qo'shilgan qiymat kontseptsiyalarini shakllantirgan.

XX asrda Charlz Horngren, Uolter Harrisonning "Boshqaruv hisobi" asari tannarxni tizimli o'rganishning asosiy manbaiga aylandi. Ular tannarxni "mahsulot birligi uchun sarflangan resurslarning puldagi qiymati" sifatida ta'riflagan. Xuddi shu davrdagi Jeremi Shim va Joel Siegel asarlarida tannarxning turli tasniflanishi metodologiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, ular doimiy va o'zgaruvchan xarajatlar orasidagi chegara belgilanishiga alohida e'tibor qaratgan.

O'zbek iqtisod fani nuqtai nazaridan I.X. Karimovning "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida" asarida milliy sanoat korxonalarida xarajatlar boshqaruvini takomillashtirish zaruriyati ta'kidlangan. Mahalliy tadqiqotchilardan A. Axmedov, B. Xasanov va boshqalar o'zbek korxonalarida misolida tannarx hisob-kitoblarining o'ziga xos jihatlari tadqiq etgan.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotda tannarx masalasi boshqaruv hisobi (management accounting) doirasida yanada kengaytirilgan holda ko'rilmogda. Kaizen kausing, maqsadli narxlash (target costing) va faoliyatga asoslangan hisoblash (Activity Based Costing — ABC) kabi zamonaviy yondashuvlar tannarxni aniqlashning yangi usullarini taqdim etmogda. Shunday bo'lsa-da, tannarxning an'anaviy ta'rifi va turlari asosiy metodologik baza bo'lib qolmogda.

Adabiyotlar sharhidan ko'rinib turibdiki, tannarx nazariyasi asrlar davomida rivojlanib kelgan va bugungi kunda ham dolzarb tadqiqot ob'ekti bo'lib qolmogda.

Tannarx (inglizcha: cost price; ruscha: себестоимость) — mahsulot ishlab chiqarish, ish bajarish yoki xizmat ko'rsatish uchun korxonadan sarflangan joriy xarajatlarning puldagi ifodasi. Iqtisodiy mazmun jihatdan tannarx ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilingan ishlab chiqarish omillarining qiymatini aks ettiradi. Tannarxni oddiyroq qilib aytganda: mahsulot yoki xizmat yaratish uchun korxonadan qancha pul sarfladi — ana shu savol tannarxning mohiyatini tashkil etadi.

Tannarx quyidagi asosiy belgilar bilan tavsiflanadi: barcha xarajatlar pul ko'rinishida hisoblanadi (puldagi ifoda); ma'lum bir davr — oy, chorak yoki yil — ichidagi xarajatlarni aks ettiradi; faqat real sarflangan resurslar hisobga olinadi, ya'ni joriy xarajatlar; mahsulot yaratish jarayonidagi xarajatlarni to'liq qamrab oladi.

Tannarxning mohiyatini to'liq tushunish uchun uni bir necha nuqtai nazardan ko'rib chiqish zarur. Iqtisodiy jihatdan tannarx ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilingan ishlab chiqarish omillarining qiymatidir: xom ashyo va materiallar sarflanganda ularning qiymati mahsulotga o'tadi; ishchilar mehnat qilganda ularning ish haqi tannarxga qo'shiladi; mashinalar ishlanganda ularning yeyilishi amortizatsiya ko'rinishida tannarxga kiritiladi; energiya va boshqa resurslar sarflanganda ularning narxi tannarxni oshiradi.

Boshqaruv nuqtai nazaridan tannarx uch muhim funktsiyani bajaradi. Birinchidan, nazorat vositasi sifatida xarajatlar qayerda, qancha va nima uchun sarflanayotganini ko'rsatadi. Ikkinchidan, rejalash asosi sifatida kelgusi davrlar uchun xarajatlarni rejalashtirish imkonini beradi. Uchinchidan, qaror qabul qilish vositasi sifatida qaysi mahsulotni ishlab chiqarish, qaysi bozorga chiqish va qaysi texnologiyani qo'llash kerakligini asoslashga yordam beradi.

Narx shakllantirishdagi rolini ko'rib chiqadigan bo'lsak, narx quyidagicha shakllanadi: $Narx = Tannarx + Foyda (+ QQS \text{ va boshqa to'lovlar})$. Demak, tannarxni bilmasdan turib to'g'ri narx belgilash mumkin emas. Tannarxdan past narxda sotish — zarar ko'rish deganidir. Raqobatbardoshlik nuqtai nazaridan esa tannarxi past bo'lgan korxonalar narxni pasaytirish orqali ko'proq xaridor jalb qila oladi yoki narxni o'sha darajada ushlab yuqoriroq foyda ko'radi va bozorda barqarorroq pozitsiyani egallaydi.

Tannarx bir necha muhim elementlardan tashkil topadi. Ularni to'g'ri tushunish xarajatlarni to'g'ri tasniflash va boshqarishning asosi hisoblanadi.

Moddiy xarajatlar — tannarxning eng katta qismini tashkil etuvchi element bo'lib, unga xom ashyo va asosiy materiallar, yoqilg'i va energiya, yordamchi materiallar, qadoqlash materiallari hamda sotib olingan yarimfabrikatlar va komplektlovchilar kiradi. Ishlab chiqarish sanoatida bu element tannarxning 60—70 foizini tashkil etishi mumkin.

Mehnat xarajatlari tarkibiga ishchilarning asosiy ish haqi, qo'shimcha ish haqi (mukofotlar, ustamalar), ijtimoiy sug'urta badallari va kadrlarni tayyorlash xarajatlari kiradi. Xizmat ko'rsatish sohasida mehnat xarajatlari tannarxning asosiy qismini tashkil etadi.

Amortizatsiya xarajatlari asosiy vositalar (mashina va uskunalar), nomoddiy aktivlar hamda binolar va inshootlarning amortizatsiyasini o'z ichiga oladi. Bu xarajat turi pul shaklida emas, balki hisob-kitob yo'li bilan aniqlanadi va tannarxga kiritiladi.

Umumishlab chiqarish xarajatlariga tsex boshqaruvining ish haqi, ishlab chiqarish binolarini saqlash, uskunalar ta'mirlash va mehnat muhofazasi xarajatlari kiradi. Umumxo'jalik xarajatlari esa ma'muriy boshqaruv apparatining ish haqi, aloqa va pochta xarajatlari, audit va konsalting xizmatlari hamda ofis xarajatlarini qamrab oladi. Tijorat (sotish) xarajatlariga reklama va marketing, transport va yetkazib berish, omborxonalar xarajatlari va savdo vakillari ish haqi kiradi.

Tannarxning asosiy turlari va ularning tavsifi. Tannarxning eng muhim va keng qo'llaniladigan tasnifi — qamrov darajasi bo'yicha tasnif bo'lib, u to'rtta asosiy turni o'z ichiga oladi.

Texnologik tannarx — eng tor ko'rinishdagi tannarx bo'lib, faqat bevosita mahsulot yaratish bilan bog'liq xarajatlarni o'z ichiga oladi: xom ashyo va materiallar, asosiy ishchilarning ish haqi, ishlab chiqarish uskunalarini amortizatsiyasi va texnologik energiya xarajatlari. Bu ko'rsatkich texnologik jarayonning samaradorligini baholash, uskunalar va texnologiyalarni taqqoslash uchun ishlatiladi. Masalan, bir dona stul ishlab chiqarishda yog'och, mix, bo'yoq, duradgorning ish haqi va asboblarning yeyilishi texnologik tannarxni tashkil etadi.

Tsex tannarxi texnologik tannarxga tsex ichidagi boshqaruv va xizmat ko'rsatish xarajatlarini qo'shish yo'li bilan shakllanadi: tsex rahbariyatining ish haqi, tsex binolarini isitish va yoritish, tsex ichidagi transport xarajatlari va ishlab chiqarish binolarini ta'mirlash xarajatlari. Ushbu ko'rsatkich tsex darajasida xarajatlarni boshqarish va nazorat qilish uchun ishlatiladi.

Ishlab chiqarish tannarxi tsex tannarxiga korxonada darajasidagi umumxo'jalik xarajatlarini qo'shish orqali shakllanadi. Umumxo'jalik xarajatlariga korxonada ma'muriyatining ish haqi, umumiy kommunal to'lovlar, huquqiy va buxgalteriya xizmatlari hamda korxonada binolarini saqlash kiradi. Bu ko'rsatkich korxonada ichki tahlillarida va foyda marjasini hisoblashda keng qo'llaniladi.

To'liq (tijorat) tannarx — eng keng qamrovli ko'rsatkich bo'lib, ishlab chiqarish tannarxiga mahsulotni sotish va bozorga chiqarish xarajatlarini qo'shish orqali hosil bo'ladi. Tijorat xarajatlari jumlasiga reklama, transport va logistika, qadoqlash, savdo tarmog'ini saqlash kiradi. Bu narx shakllantirishda va moliyaviy hisobotlarda asosiy ko'rsatkich sifatida ishlatiladi.

Ushbu to'rt turning ierarxiyasi quyidagicha ifodalanishi mumkin: texnologik tannarxga tsex xarajatlari qo'shilishi orqali tsex tannarxi hosil bo'ladi; tsex tannarxiga umumxo'jalik xarajatlari qo'shilishi orqali ishlab chiqarish tannarxi shakllanadi; ishlab chiqarish tannarxiga tijorat xarajatlari qo'shilishi orqali to'liq tannarx kelib chiqadi; to'liq tannarxga foyda qo'shilishi esa yakuniy narxni tashkil etadi.

Xarajatlarning o'zgaruvchanligiga ko'ra tannarx turlari. Xarajatlarning ishlab chiqarish hajmiga bog'liqligi nuqtai nazaridan tannarx doimiy, o'zgaruvchan va yarim o'zgaruvchan (aralash) turlarga bo'linadi. Bu tasnif ayniqsa moliyaviy tahlil va qarorlar qabul qilishda katta ahamiyat kasb etadi.

Doimiy tannarx (Fixed costs) — ishlab chiqarish hajmidan qat'i nazar o'zgarmaydigan xarajatlardan tashkil topadi. Bularga ijara to'lovi, ma'muriyat ish haqi, sug'urta to'lovlari va amortizatsiya kiradi. Doimiy xarajatlarning muhim xususiyati shundaki, ishlab chiqarish hajmi oshgani sari ularning har bir mahsulot birligiga to'g'ri keladigan ulushi kamayib boradi. Bu hodisa "miqyos tejamkorligi" deb ataladi. Masalan, agar ijara to'lovi oyiga 10 million so'm bo'lsa va 1 000 dona mahsulot ishlab chiqarilsa, har bir mahsulotga 10 000 so'm to'g'ri keladi; agar 2 000 dona ishlab chiqarilsa — har biriga atigi 5 000 so'm.

O'zgaruvchan tannarx (Variable costs) — ishlab chiqarish hajmiga mutanosib ravishda o'zgaradigan xarajatlardan tashkil topadi. Bularga xom ashyo va materiallar, asosiy ishchilar ish haqi, texnologik energiya va qadoqlash materiallari kiradi. Mahsulot birligiga to'g'ri keladigan o'zgaruvchan xarajatlarda odatda doimiy bo'ladi. Masalan, har bir stul uchun 50 000 so'mlik yog'och ketar ekan, 100 ta stul uchun 5 000 000 so'm, 200 ta stul uchun esa 10 000 000 so'm ketadi.

Yarim o'zgaruvchan (aralash) xarajatlarda doimiy va o'zgaruvchan elementlarni birlashtiradi. Elektr energiyasi (doimiy minimal + ishlatishga qarab o'zgaruvchan qism), telefon aloqasi (abonent to'lovi + qo'ng'iroqlar narxi) va savdo vakillari ish haqi (doimiy maosh + sotuv foizi) bunga misol bo'la oladi.

Doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga ajratish "zararsizlik nuqtasi" (break-even point) va "operations richag" kabi muhim ko'rsatkichlarni hisoblash uchun zarurdir. Zararsizlik nuqtasi quyidagi formula orqali aniqlanadi: $BEP = \text{Doimiy xarajatlar} / (\text{Narx} - \text{O'zgaruvchan xarajatlar birligiga})$.

Tannarxni pasaytirish — bu faqat xarajatlarni qisqartirish emas, balki resurslardan oqilona foydalanish, texnologik jarayonlarni takomillashtirish va mehnat unumdorligini oshirish orqali amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik vazifadir. Sifatni pasaytirgan holda tannarxni kamaytirish esa uzoq muddatli yo'qotishlarga olib keladi.

Texnologik yo'llar jumlasiga yangi va zamonaviy uskunalar joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, texnologik isrofgarchilikni kamaytirish hamda mahsulot dizaynini soddalashtirish (Design for Manufacturing) kiradi. Tashkiliy yo'llar esa mehnat unumdorligini oshirish, boshqaruv tuzilmasini optimallashtirish, xodimlarni malaka oshirishga investitsiya qilish va yetkazib berish zanjiridagi munosabatlarni takomillashtirish kabi choralarni qamrab oladi.

Moliyaviy yo'llar doirasida yetkazib beruvchilar bilan qulay narxlarda shartnoma tuzish, ommaviy xarid orqali chegirmalar olish va energiya tejovchi loyihalarga investitsiya qilish ko'zda tutiladi. Zamonaviy yondashuvlar orasida esa Kaizen costing — doimiy kichik takomillashtirishlar orqali xarajatlarni qisqartirish; Target costing — avval bozor narxidan kelib chiqib maqsadli tannarxni belgilash va shunga erishish; Lean manufacturing — barcha turdagi isrofgarchilikni bartaraf etish alohida o'rin tutadi.

Rentabellik ko'rsatkichi quyidagi formula orqali hisoblanadi: $\text{Rentabellik} = (\text{Narx} - \text{Tannarx}) / \text{Tannarx} \times 100\%$. Masalan, agar mahsulot tannarxi 80 000 so'm va narxi 100 000 so'm bo'lsa, rentabellik 25 foizni tashkil etadi.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan tadqiqot tannarx tushunchasining iqtisodiy mohiyatini, uning tarkibiy elementlarini va asosiy turlarini chuqur o'rganish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi muhim xulosalar chiqarish mumkin.

Tannarx — bu faqat oddiy hisob-kitob ko'rsatkichi emas, balki korxonaning butun iqtisodiy faoliyatini aks ettiruvchi murakkab kategoriya. U ishlab chiqarishga sarflangan moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarning umumlashtirilgan puldagi ifodasidan iborat bo'lib, korxonaning rahbariyati uchun eng zarur axborot manbai hisoblanadi. Tannarxning to'g'ri hisoblanishi korxonaning qancha sarflayotganini, qayerda va nima uchun xarajatlar oshib ketayotganini aniq ko'rsatib beradi.

Tannarxning turli xil tasniflanishi uning ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi. Texnologik, tsex, ishlab chiqarish va to'liq tannarx — bu bir-birini to'ldiruvchi qatlamlar bo'lib, har biri boshqaruv faoliyatining muayyan darajasiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga ajratish tijorat tahlilida alohida strategik ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu tasnif korxonaning ishlab

chiqarish hajmini boshqarish orqali tannarxga ta'sir ko'rsatish mexanizmini tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan takliflar uch asosiy yo'nalish bo'yicha guruhlanadi: korxonalar uchun, ta'lim va fan sohasiga, hamda davlat boshqaruvi uchun.

1. Tannarxni hisoblash tizimini takomillashtirish. Korxonalar xarajatlarni to'liq va aniq hisoblash uchun zamonaviy buxgalteriya dasturiy ta'minotidan (1C, SAP, Oracle va boshqalar) foydalanishi maqsadga muvofiq. Ushbu tizimlar xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatib borish, turli tannarx turlarini avtomatik hisoblash va tahliliy hisobotlar tuzish imkonini beradi. Qo'lda hisoblash usullari esa xatolar va vaqt yo'qotishlariga olib keladi.

2. Doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarni aniq ajratish. Korxonada moliyaviy tahlilida "zararsizlik nuqtasi" (break-even point) va "operatsion richag" kabi ko'rsatkichlardan foydalanish uchun xarajatlarni doimiy va o'zgaruvchanlarga to'g'ri taqsimlash zarur. Bu korxonaga: qancha mahsulot ishlab chiqarish kerakligi, narxni qancha pasaytirish mumkinligi va qaysi hajmda faoliyat yuritish zarar ko'rmaydi degan savollarga aniq javob berish imkonini yaratadi.

3. Tannarxni pasaytirish bo'yicha ichki xaziralarni aniqlash. Har bir korxonada o'z faoliyatini muntazam auditdan o'tkazib, xarajatlarning qaysi yo'nalishlarda kamaytirish mumkinligini aniqlab borishi lozim. Buning uchun quyidagi yo'nalishlar tekshirilishi kerak: xom ashyo yetkazib beruvchilar bilan shartnomaviy shartlarni qayta ko'rib chiqish; energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish; ishlab chiqarish jarayonidagi texnologik isrofgarchilikni (scrap, defect, overproduction) kamaytirish; logistika va transport xarajatlarini optimallashtirish.

4. Tannarx nazariyasini amaliyot bilan uzviy bog'lash. Oliy ta'lim muassasalarida iqtisod va moliya yo'nalishlarida tannarxni o'rgatishda faqat nazariy ta'riflar bilan cheklanmasdan, mahalliy korxonalar misolida amaliy hisob-kitoblar o'tkazish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va case-study usulidan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Bu kelgusi mutaxassislarning amaliy tayyorgarligi darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Yuqorida bayon etilgan xulosalar va takliflar, tannarxni nafaqat hisob-kitob ko'rsatkichi, balki korxonada strategiyasini belgilovchi boshqaruv vositasi sifatida ko'rib chiqish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Tannarxni to'g'ri tushunish, to'g'ri hisoblash va undan oqilona foydalanish — zamonaviy raqobat sharoitida har qanday korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. 2016 yil 13 aprel, № O'RQ-404.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. 2020-yil 24-fevral. PQ-4611.
3. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirining "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish muddatlari hamda ularning tarkibi va mazmuni to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Buyrug'i. 2024-yil 8-oktyabr. 181-son.

4. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining "O'zbekiston respublikasi hududida qo'llash uchun moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari va unga tushuntirishlar matnini tan olish to'g'risida"gi Buyrug'i. 2022-yil 10-noyabr. 61-son.
5. 1-son BHXS (IAS) "Moliyaviy hisobotni taqdim etish"
6. Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2024 yil 12 iyulda ro'yxatdan o'tkazilgan. 3530-son.
7. Ochilov O.I. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda investitsiyalar hisobi va tahlilini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. -T.: 2021, 228 b.
8. Abdusalomova N.B. Boshqaruv hisobi tizimida ichki nazorat va byudjetlashtirish uslubiyatini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. -T.: 2019 y., 26-bet.
9. Bo'ronov B.F. Yog'-moy mahsulotlari hisobi metodologiyasini takomillashtirish. -T.: TMI, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya, 2023, 22 b.
10. Bo'ronov B. (2022). Mahsulot tannarxini hisoblashda umumishlab chiqarish xarajatlarining o'rni va ularning hisobini takomillashtirish. *Economics and Innovative Technologies*, 10(6), 31-42.
11. Bo'ronov B. F. (2022). Yog'-moy mahsulotlari ishlab chiqarish xarajatlari hisobining nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. ISSN 2181-3191 VOLUME 1, ISSUE 7 OCTOBER 2022, 202284.
12. Horngren, C.T., Harrison, W.T., Oliver, M.S. (2012). *Accounting*. 9th edition. Pearson Education.